

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

PECULIARITIES OF ENSURING THE BUDGET SECURITY OF THE STATE IN MODERN CONDITIONS

У статті досліджено сутність бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових відносин. Обґрунтовано, що стійкість фінансової системи необхідно розглядати скрізь призму зовнішніх та внутрішніх факторів формування рівня бюджетної безпеки держави. Обґрунтовано доцільність здійснення комплексного моніторингу рівня бюджетної безпеки держави, в контексті показників фінансової та економічної безпеки, динаміки та структури трансформації фінансових відносин. Здійснено ретроспективний аналіз трансформації фінансових відносин в державі, що дало змогу узагальнити ключові чинники незадовільного стану бюджетної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, бюджетна безпека, рівень бюджетної безпеки, механізм забезпечення бюджетної безпеки.

В статті досліджено сутність бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових відносин. Обґрунтовано, що стійкість фінансової системи необхідно розглядати скрізь призму зовнішніх та внутрішніх факторів формування рівня бюджетної безпеки держави. Обґрунтовано доцільність здійснення комплексного моніторингу рівня бюджетної безпеки держави, в контексті показників фінансової та економічної безпеки, динаміки та структури трансформації фінансових відносин. Здійснено ретроспективний аналіз трансформації фінансових відносин в державі, що дало змогу узагальнити ключові чинники незадовільного стану бюджетної безпеки.

экономической безопасности, динамики и структуры трансформации финансовых отношений. Осуществлен ретроспективный анализ трансформации финансовых отношений в государстве, что позволило обобщить ключевые факторы неудовлетворительного состояния бюджетной безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовая безопасность, бюджетная безопасность, уровень бюджетной безопасности, механизм обеспечения бюджетной безопасности.

The article reveals and investigates the essence of budget security of the state in the conditions of transformation of financial relations. It is substantiated that the stability of the financial system must be considered everywhere through the prism of external and internal factors shaping the level of budget security of the state. The expediency of comprehensive monitoring of the level of budget security of the state, in the context of indicators of financial and economic security, dynamics and structure of transformation of financial relations is substantiated. A retrospective analysis of the transformation of financial relations in the state was made, which made it possible to summarize the key factors of the unsatisfactory state of budget security.

Key words: economic security, financial security, budget security, the level of budget security, the mechanism for ensuring budget security.

УДК 336.141

Рибак С.О.к.е.н., доцент, докторант
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»

Постановка проблеми. На даному етапі трансформаційного розвитку національної економіки, в умовах невизначеності та нестійкості функціонування, ключовим інструментарієм забезпечення бюджетної безпеки держави в державі є формування відповідного типу політики економічної та технологічної модернізації економіки шляхом розробки та застосування специфічного комплексу модернізаційного характеру з метою генерування необхідних умов загальноекономічного та соціального зростання з урахуванням трансформаційних змін та фази економічного циклу.

Зазначене свідчить, що сучасні економічні перетворення в державі характеризуються потребою у формуванні необхідних передумов процесів збалансованого розвитку з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, зростання рівня бюджетної та економічної безпеки, покращення якості життя населення. Слід визнати, що формування відновлювального типу економіки повинно базуватися на ознаках, можливостях і вимірах, набутих економічною системою держави на попередніх етапах її життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення бюджетної безпеки дер-

жави розглядали в своїх працях такі відомі науковці як: Л. Алексєнко, О. Барановський, М. Безуглов, Т.Г. Бондарук, З. Варналій, Т. Васильєва, С. Глазєв, А. Городецький, О. Кириленко, Б. Кишакевич, Н. Корень, В. Маргасова, О. Проказюк, А. Роговий, С. Савицька, В. Соловйов, А. Сухоруков, В. Федосов, Юрія С. І. та ін.

Проте, не зважаючи на досить високий рівень та змістовний характер опрацювання даного питання, на нашу думку поза увагою залишається проблема забезпечення бюджетної безпеки держави в сучасних умовах трансформації фінансових відносин.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану та розвиток теоретичних і практичних аспектів забезпечення бюджетної безпеки держави в умовах трансформації фінансових відносин.

Виклад основного матеріалу. Значні темпи падіння позицій інноваційної активності, технологічної конкурентоспроможності та інтелектуального потенціалу України, свідчать про суттєве нарощення бюджетної небезпеки, погіршення розвиненості соціальної складової національної безпеки. Сукупність зазначених трансформацій

фінансових відносин мало безпосереднє відображення на стан та динаміку основних показників платіжного балансу країни. За даними Національного банку України профіцит платіжного балансу України у 2018 році зріс порівняно з 2016 роком на 90,6% – до \$2,56 млрд.

Згідно з даними НБУ в 2017 році дефіцит поточного рахунку збільшився до \$3,53 млрд. із \$1,77 млрд. у 2016 році, що обумовлено зростанням дефіциту торгівлі товарами.

Загальний обсяг наданих кредитів протягом 2011-2017 років суттєвих змін не зазнає, його значення коливається в межах від 6 млрд. грн. у 2013 році до 7,85 млрд. грн. у 2018 році, а темп росту за аналізований період становить 112,2%. Поступове зростання обсягу наданих кредитів спричинило також зростання і обсягів його повернення з 2,28 млрд. грн. у 2011 році до 5,98 млрд. грн. у 2017 році, а темп зростання відповідно становив – 261,7%. Перевищення темпів росту показника повернення кредитів над темпами росту показника надання кредитів може бути спричинено поступовим накопиченням заборгованості позичальниками, поверненням кредитів в наступні періоди, а також невиконанням ними своїх зобов'язань в повному обсязі. Відсутність суттєвих змін показника кредитування Державного бюджету України на фоні зростаючої потреби у технічній та технологічній модернізації національної економіки унеможлиблює формування потенціалу її розвитку та формує додаткові загрози бюджетній безпеці держави.

Динаміка вартості та ступінь зносу основних засобів сформована протягом 2000-2017 рр. підтверджує авторське припущення про відсутність достатнього обсягу джерел фінансового забезпечення необхідних для інноваційної модернізації економіки. Так, якщо ступінь зносу основних засобів у 2000 році становив – 43,7%, то його значення у 2018 році становить – 55,1 %. Найбільшого значення ступінь зносу основних засобів було зафіксовано у 2014 році – 83,5%. Динаміка даного показника, в умовах значної глобалізації вітчизняної економіки, унеможлиблює конкурентоспроможність товарів, робіт та послуг більшості її галузей, таблиця 1.

Поступове накопичення зносу основних засобів призвело до їх виведення з процесу експлуатації, що на фоні відсутності достатнього обсягу ресурсів для оновлення спричинило скорочення фактичного обсягу їх вартості. Так, вартість основних засобів протягом 2013-2017 років скоротилась на 2667419 млн. грн., а темп росту за відповідний період становить 74,35%.

Найбільший обсяг основних засобів у 2017 році за видами економічної діяльності перебуває у галузі промисловості – 2454483 млн. грн. (31,7%), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного

обслуговування – 1376683 млн. грн. (17,8%), галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 1280369 млн. грн. (16,55%), операції з нерухомим майном – 928615 млн. грн. (12,0%). Питома вага основних засобів за іншими видами економічної діяльності не має значного впливу на їх загальну структуру, а їх питома вага не перевищує 5%.

Критичний обсяг основних засобів у сфері водопостачання, каналізації, поводження з відходами (1,06%), будівництво (1,01%), охорона здоров'я (0,22%) освіта (0,048%) – формують загрози не лише функціонування національної економіки, але і унеможлиблюють належне виконання державою функції життєзабезпечення суспільства, впливають на динаміку доходів населення країни.

За даними Державної Служби статистики протягом 2013-2017 спостерігається поступове зростання обсягу доходів населення України у розрахунку на одну особу з 26719 грн. до 47270 грн. Дана динаміка спостерігається як в цілому по країні, так і за регіонами. Лідируюче місце серед регіонів за рівнем доходів у 2017 році займає м. Київ – 118208 грн., другою за рейтингом є Дніпропетровська область – 57333 грн., Запорізька область займає третє місце з показником – 54261 грн.

Найменші показники доходів у 2017 році у розрахунку на одну особу мають Луганська область – 16416 грн., Донецька область – 25278 грн., що обумовлено військовими діями на їх території.

Разом з тим динаміка даного показника перерахована у дол. США, демонструє абсолютно протилежні тенденції. Так, обсяг доходів населення протягом 2013-2017 років зменшився з 3298,6 до 1691,2 дол. США відповідно, що свідчить про зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці та її громадян.

Падіння реального обсягу доходів населення та зниження їх купівельної спроможності знайшло своє відображення на динаміці чисельності підприємств та результативності їх функціонування. Так, протягом 2011-2017 років відбулось поступове скорочення кількості підприємств які функціонують на території країни з 375695 од. у 2011 році до 338256 од. у 2017 році, при цьому абсолютне скорочення становить – 37439 од., а темп росту – 90,0. Найбільшого скорочення за питомою вагою зазнали саме великі підприємства, які протягом аналізованого періоду скоротились на 260 од, а темп їх росту становить – 60,5%. В абсолютному вимірі найбільшого скорочення зазнали саме малі підприємства з 354283 од. у 2011 році до 322920 од у 2017 році, або на 31363 од., темп росту – 91,1%.

Скорочення чисельності підприємств виступає надзвичайно загрозливою тенденцією функціонування національної економіки, оскільки вона призводить до зменшення кількості робочих місць,

Вартість основних засобів за видами економічної діяльності у 2013-2017 рр. (млн. грн.)

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Усього²	10401324	13752117	7641357	8177408	7733905
Темп росту до 2013 року, %	100,0	132,2	73,4	78,6	74,3
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	156013	171392	210169	270467	341622
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	151833	167283	205575	264859	335303
Лісове господарство та лісозаготівлі	3054	3294	3793	4513	5308
Рибне господарство	1126	815	801	1095	1011
Промисловість	1749110	1937821	3842517	3072954	2454483
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	309757	362722	379055	410018	422959
Переробна промисловість	599980	756277	1656971	1792101	1168230
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	773134	758886	1736058	796558	781271
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	66239	59936	70433	74277	82023
Будівництво	82646	64352	62090	72810	78704
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	123041	125507	135378	175422	195377
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6403272	9752902	1418312	1562079	1280369
Тимчасове розміщування й організація харчування	32622	27276	27985	29772	28786
Інформація та телекомунікації	70222	69440	76546	94243	111757
Фінансова та страхова діяльність	57048	49718	51238	70977	66275
Операції з нерухомим майном	652366	533328	666855	804040	928615
Професійна, наукова та технічна діяльність	35188	29626	31347	38671	35319
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	380938	333493	407506	1173933	1376683
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	380	389	581	615	264
Освіта	3246	3117	3117	3596	3785
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	14001	11124	12912	21245	17359
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	24684	23038	23581	20901	22306
Надання інших видів послуг	2020	1822	2110	2775	2652

скорочення обсягу валового внутрішнього продукту, зменшення надходжень до бюджетів відповідних рівнів, посиленню соціальної напруги в суспільстві та ін.

Серед ключових факторів, які спричиняють дану тенденцію на нашу думку слід виділити наступні: зарегульованість податкового законодавства; відсутність належної державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу; низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств; висока вартість позикових фінансових ресурсів; низький рівень внутрішнього попиту на товари, роботи та послуги підприємств через втрату купівельної спроможності населення; значна міграція трудових ресурсів та скорочення кваліфікованого персоналу підприємств; низька інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання для зовнішніх інвесторів та інші.

Сукупність вищеперерахованих факторів визначають результативність функціонування вітчизняних підприємств. Так, протягом 2011-2017 років фінансові результати підприємств до оподаткування збільшились з 122210 млн. грн. до 274831,6 млн. грн., а темп росту яких становить 224,88%. Проте, аналіз даного показника перерахованого в дол. США, засвідчує протилежну тенденцію, а саме скорочення з 15087,65 млн. дол. США у 2011 до 10067,1 млн. дол. США.

Сукупність перерахованих трансформацій соціально-економічного розвитку країни здійснили безпосередній вплив на стан бюджетної безпеки держави. Враховуючи те, що бюджетна безпека є складовою фінансової, яка в свою чергу є складовою економічної, аналіз їх стану є необхідним як з методологічної так і практичної точки зору. Динаміка рівня показника бюджетної безпеки держави

та його місце у процесі забезпечення економічної безпеки держави відображено в таблиці 2.

В структурі економічної безпеки виділяють: виробничу безпеку, демографічну безпеку, енергетичну безпеку, зовнішньоекономічну безпеку, інвестиційно-інноваційну безпеку, макроекономічну безпеку, продовольчу безпеку, соціальна безпека, фінансова безпека. В складі фінансової безпеки перебувають: банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека, а також бюджетна безпека держави.

Аналіз даних таблиці 2 свідчить про надзвичайно складну ситуацію, яка склалась в країні, а також підтверджує припущення зроблені за результатами макроекономічного аналізу про наявність ознак системної кризи в економіці країни. Так, протягом 2010-2017 років рівень економічної безпеки практично не змінюється, а його значення залишається на небезпечному рівні у відповідності до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. Так, найвищого значення рівень економічної безпеки досягав у 2011 – 49, найменшого у 2015 році 44. В структурі економічної безпеки на кінець 2017 року найбільш кризовою залишається ситуація з інвестиційно-інноваційною безпекою – 30, макроекономічною безпекою – 37, що є критичним рівнем.

Загрозлива ситуація відбувається і з демографічною безпекою держави, оскільки крім низького значення (41 у 2017 році), даний показник має значну негативну тенденцію зменшення на 6 пунктів. Значення даного показника обумовлено скороченням чисельності населення з однією сторони, а також суттєво посилено значними міграційними процесами з іншої.

Незважаючи на достатньо сильне зростання показника енергетичної безпеки з 35 у 2010 році до 54 у 2017, значення даного показника залишається на незадовільному рівні, а отже потребує посиленої уваги.

Єдиний показник, значення якого практично наближене до оптимального в структурі економічної безпеки, має показник продовольчої безпеки, значення якого на кінець 2017 року становить 90, рисунок 1.

Відсутність інвестиційно привабливого середовища в країні, а також недостатність фінансових ресурсів в державі для здійснення інноваційного модернізації економіки спричиняє низький рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, а також знижує фінансовий потенціал, негативно впливає на стан державних фінансів.

Стан фінансової безпеки держави так само залишається на небезпечному рівні. Найбільшого значення даний показник набув у 2013 році – 50, найменшого – 35 у 2015 році. Найбільш загрозлива ситуація, яка обумовлює стан фінансової безпеки є критичний рівень боргової безпеки – 19 у 2018 році, що спричинено значними борговими зобов'язаннями держави, а також значними фінансовими витратами на їх обслуговування.

Зростання показника бюджетної безпеки з 43 у 2010 році до 46 у 2018 році, певною мірою обумовлено посиленням показника грошово-кредитної та безпеки, з 50 до 54 за відповідний період, проте їх значення залишається на незадовільному рівні. Низький рівень банківської та боргової безпеки виступають додатковими стримуючими факторами потенційних іноземних інвесторів, оскільки формують додаткові загрози повернення розміщених інвестицій.

Таблиця 2

Рівень економічної безпеки держави та інтегральні показники за окремими її складовими, %

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Інтегральний показник рівня економічної безпеки	46	49	46	47	45	44	48	48
Виробнича безпека	50	55	49	49	51	47	58	59
Демографічна безпека	47	56	45	46	45	43	46	41
Енергетична безпека	35	32	34	39	47	45	58	54
Зовнішньоекономічна безпека	36	31	24	30	33	34	36	36
Інвестиційно-інноваційна безпека	33	34	36	35	30	33	30	30
Макроекономічна безпека	38	48	38	39	32	30	37	37
Продовольча безпека	90	92	93	86	94	92	92	91
Соціальна безпека	57	59	64	62	57	55	56	59
Фінансова безпека	44	47	46	50	38	35	38	40
<i>Банківська безпека</i>	38	45	47	50	30	17	21	23
<i>Безпека небанківського фінансового ринку</i>	42	34	49	49	46	37	32	31
<i>Боргова безпека</i>	35	36	32	28	13	12	16	19
Бюджетна безпека	43	60	51	54	50	54	46	48
<i>Валютна безпека</i>	54	53	53	76	36	42	50	59
<i>Грошово-кредитна безпека</i>	50	45	44	41	55	50	59	54

Рис. 1 Динаміка рівня економічної безпеки держави та інтегральні показники за окремими складовими за 2010-2017 рр.

Висновки з проведеного дослідження.

Ефективне управління економікою країни в таких складних умовах є надзвичайно важливою, а також складною задачею, оскільки результативність кожного рішення може здійснювати значний системний вплив не лише на стан державних фінансів, але і на суспільство в цілому. Саме тому, в даних умовах, питання ефективного та цільового використання бюджетних коштів носить стратегічний характер, який буде визначати в майбутньому стан економічної, фінансової та бюджетної безпеки.

Сукупність вище перерахованих тенденцій має негативний синергетичний вплив на рівень виконання державою соціальних зобов'язань перед суспільством, спричиняє міграцію трудових ресурсів, унеможливує ефективне функціонування національної економіки та знижує її конкурентоспроможність, що в свою чергу актуалізує питання розробки методологічних та практичних підходів забезпечення її бюджетної безпеки з метою посилення фінансової та економічної, а також гарантування державного суверенітету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богма О.С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів / О.С. Богма // Економіка і суспільство. – 2016. – № 4. – С. 282-285.
2. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації [Текст] /

Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 205.

3. Корень Н. В. Виклики та загрози бюджетній безпеці на етапі суспільних трансформацій [Текст] / Н. В. Корень // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2015. – Вип. 14, Ч. 3. – С. 130-133.

4. Кулінська, А. В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально-економічних інтересів [Текст] / А. В. Кулінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 4. – С. 29-34.

5. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України / Т. Луцик-Дубова // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3 (42). – С. 17-23.

6. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О.В. Проказюк // Фінансовий простір. – 2016. – № 3 (23). – С. 39-45.

7. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи / С. Юрій, В. Дем'янишин // Світ фінансів. – 2010. – № 4. – С. 7-29.

REFERENCES:

1. Bohma O.S. (2016) Sutnist biudzhetnoi bezpeky v systemi zabezpechennia natsionalnykh interesiv [The essence of budget security in the system of ensuring national interests] *Ekonomika i suspilstvo*. № 4. p. 282-285.
2. Kyshakevych B.Iu. (2012) Formuvannia systemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Formation of the system of financial security of Ukraine in the conditions of globalization] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp. 22.(7). p. 205.

3. Koren, N. V. (2015). Vykyly ta zahrozy biudzhethnii bezpetsi na etapi suspilnykh transformatsii. [Challenges and threats to budget security at the stage of social transformations] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. serii Ekonomichni nauky*, 14-3, 130-133.

4. Kulinska, A. V. (2016). Biudzhethna bezpeka yak umova dosiahnennia natsionalnykh sotsialno-ekonomichnykh interesiv [Budget security as a condition for achieving national socio-economic interests] *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 4, 29-34.

5. Lutsyk-Dubova T. (2013) *Upravlinnia biudzhethnoiu bezpekoiu Ukrainy* [Budget Security Management

of Ukraine] *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. № 3 (42). p. 17-23.

6. Prokaziuk O.V. (2016) *Biudzhethna bezpeka derzhavy: sutnist ta osnovni zahrozy* [Budget security of the state: essence and main threats] *Finansovyi prostir*. № 3 (23). p. 39-45.

7. Yurii S., Demianyshyn V. (2010) *Biudzheth, biudzhethna doktryna ta biudzhethna polityka derzhavy: suchasna paradyhma, imanentnyi determinizm, realii i perspektyvy* [Budget, budget doctrine and budget policy of the state: modern paradigm, immanent determinism, realities and prospects] *Svit finansiv*. № 4. p. 7-29.

Rybak S.O.

PhD, Associate Professor
State Educational and Scientific Institution
«Academy of Financial Management»

PECULIARITIES OF ENSURING THE BUDGET SECURITY OF THE STATE IN MODERN CONDITIONS

At this stage of transformational development of the national economy, in conditions of uncertainty and instability, the key tool for budget security in the country is the formation of an appropriate type of policy of economic and technological modernization of the economy by developing and applying a specific set of modernization to generate the necessary conditions for economic growth taking into account transformational changes and the phase of the economic cycle.

This indicates that modern economic transformations in the country are characterized by the need to form the necessary prerequisites for sustainable development in order to ensure the competitiveness of the national economy, increase the level of budgetary and economic security, and improve the quality of life. It should be recognized that the formation of a restorative type of economy should be based on the characteristics, capabilities and dimensions acquired by the economic system of the state in the previous stages of its life cycle.

The main goal of this article is to analyze the current state and development of theoretical and practical aspects of budget security of the state in the transformation of financial relations.

In accordance with the main purpose of the study, the author used a variety of analytical methods in his research. The study combines a set of theoretical and methodological comprehensive approaches to the analysis of the level of budget security of the state in the transformation of financial relations. These include logical analysis of induction and deduction, complex systems analysis, fundamental and technical analysis, and more.

The article reveals and investigates the essence of budget security of the state in the conditions of transformation of financial relations. It is substantiated that the stability of the financial system must be considered everywhere through the prism of external and internal factors shaping the level of budget security of the state.